

1. Загальна психологія, психологія особистості, історія психології

ТЕМПОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНОЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Джаббарова Л.В.

викладач психології кафедри психології, педагогіки та менеджменту
Комунального закладу «Харківської гуманітарно-педагогічної академії»

Харківської обласної ради;

здобувач кафедри прикладної психології Харківського національного
університету імені В.Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Феномен ідентичності активно вивчається у сучасній психології. Хоча різноманітна кількість концепцій, теорій та підходів розмежовують погляди дослідників на дану проблематику, але все ж таки, є єдине бачення розвитку ідентичності, який здійснюється в процесі накопичення соціального досвіду особистості [1]. Сам процес набуття ідентичності пов'язують з відчуттям цілісності, тотожності, внутрішньою несуперечливістю [2, с. 54-81].

Лук'янов О.В. підкреслює, що ідентичність - це переживання особистістю тотожності можливостям і даностям життя. Ідентичність являється сукупністю виправдань, підтверджень і пояснень свідомості збоку ситуації.

В процесі етапів соціального розвитку особистості відбувається рух від розмитої до консолідованої ідентичності. Його індикатором є зміна ставлення до себе і до навколишніх [3, с. 65].

Розвиток сучасного суспільства принципово змінює об'єктивні умови життєдіяльності людей і критерії їх самовизначення. В умовах розриву просторово-часових координат та місця дії у особистості виникають складності особистісного та соціального самовизначення. В сучасному суспільстві людина активно взаємодіє з представниками різних культур ідентифікує себе не тільки зі спільностями «тут» і «зараз», але також в минулому і майбутньому. Сучасна особистість включається в глобальну систему соціального простору.

Трансформації, які характеризують сучасне суспільство можна

охарактеризувати наступним чином: створення нових образів масової культури, модифікація зразків культури, зміна просторово-часових координат. Це все у сукупності призводить до виникнення нового соціокультурного простору. Такий новий специфічний простір пропонує людям широкий спектр культурних зразків, що детермінують соціальну взаємодію і являються основою процесу ідентифікації [4,с.42].

Як зазначає Белінська Є.П., розвиток проблематики мінливості та стійкості ідентичності в епоху постійних соціальних трансформацій додало до її осмислення поняття часу і соціального простору, що постійно змінюється. Часова перспектива та простір існування ідентичності (як комунікаційна, так просторова в сучасних технологічних варіантах) стали новою необхідною умовою її конфігурації (Андрєєва М.Г., 2011).

Ідея часового існування ідентичності явно або не явно присутня завжди при аналізі факторів формування особистості. Ще Дж. Локк, визначає ідентичність як усвідомлення індивідом тотожності та безперервності в часі. На його думку, ідентичність засвідчується пам'яттю. Людина, незалежно від віку залишається тією ж, оскільки основою одноманітністю її буття виступають спогади, що співпадають [5, с. 387-388].

Як зазначає Белінська Є. П., думка про наявність в структурі ідентичності часових «модусів» являється, по суті, такою ж традиційною для психологічної науки, як і вся дана проблематика в цілому.

Детально продемонстрована ідея часових аспектів представлена в роботах М. Сіннірелла [Cinnirella, 1998]. З його точки зору, процес створення особистістю своїх «можливих Я», невіддільний від оцінки ступеня тієї вірогідності, з якою ці можливості будуть реалізовуватись. При цьому людина, як правило, виходить з оцінки можливостей своєї комунікації, існуючих у нього образів найближчого оточення. Таким чином, завжди існує свого роду «соціальна підкладка» «можливих Я» людини, і зміст останнього неминуче включено в соціальний контекст: «яким Я можливо буду», виявляється невіддільним від образів можливого майбутнього. М. Сіннірелла звертає увагу

не тільки на майбутнє, але й на минуле: бо наші «можливі Я» багато в чому визначаються виборами, які уже в минулому (тим, ким «я міг би стати, але не став»), і відповідними їм минулими потенційними групами. Саме в узгодженості всій сукупності минулих і майбутніх «можливих Я» вбачається мотивуючий потенціал Я-структур [Jaspal, Cinnirella, 2010].

Сучасну особистість можна охарактеризувати як соціально мобільну з безліччю альтернатив у виборі образу себе і світу. Ці моделі себе та світу наповнюються різноманітними враженнями про мінливий соціальний світ. Необхідно пригадати, що поняття «ідентичність», ще у визначенні Е.Еріксона, передбачає внутрішню тотожність та безперервність буття людини в просторі і часі. Саме в процесі формування ідентичності стає важливим не стільки конкретний зміст досвіду особистості, скільки її здатність сприймати різні ситуації як окремі щаблі єдиного, безперервного досвіду [6].

На думку сучасних дослідників, кожне суспільство виробляє визначену систему цінностей, в якій переосмислюється феномен ідентичності. Провідну роль в цій системі відіграє така характеристика як час, яка дозволяє вносити корективи і в розуміння ідентичності.

Як зазначає Белінська О.П., проблема часових аспектів ідентичності має ще дуже багато запитань, на які немає відповідей і поєднує в собі традиційний зміст з новим теоретичним аналізом та їх емпіричним підтвердженням [7,с.6 – 20]. Авторка, в свою чергу, пропонує розводити проблему часових аспектів ідентичності і проблему психологічного часу особистості. Остання також має давню традицію вивчення: « тимчасовий кругозір» (П. Фресс), «концепція часу особистості в масштабах її життя» (А.А. Кронік), «тимчасова перспектива» (Абульханова К.А.) та ін [8]. Безумовно, «усвідомлення часу свого існування - важливе доповнення до усвідомлення власної ідентичності» [9,с.125], і, реалізуючись через осмислення людиною свого психологічного часу у взаємозв'язку з соціальним часом, часом доби «породжує деяку Концепцію Часу, властиву кожній особистості» [там же. с. 197]. Проблема часових аспектів ідентичності задає новий погляд на аналіз, коли головним стає усвідомлення

особистістю своєї мінливості. Акцентується увага на усвідомленні взаємозв'язку різних «аспектів Я», формуючи підсумкове уявлення «про себе у часі» [7, с.86].

Як підкреслюють Проконіч О.А., Яницький М.С., Браун О.А., для різних соціальних, культурних і вікових груп становлення ідентичності характеризується домінуванням цінності майбутнього або минулого, при цьому відбувається перерозподіл часу життя з менш цінної його складової до більш цінної. При цьому особливість спрямованості цього суб'єктивного переживання часу пов'язана зі ступенем реалізованості життєвих сенсів на різних етапах життя та наявності перспективи в майбутньому. Специфічне переживання часу є визначеним станом, яке виражає ставлення індивіда до сенсів минулого, теперішнього та майбутнього. Неможливість синхронізувати сенси призводить до односторонніх поглядів на об'єкти та явища дійсності [10, с. 194].

Сучасні науковці, Дж. Марсія і В.Ватерман в процесі дослідження особистісної та соціальної ідентичності підкреслюють важливість їх процесуальних характеристик. Автори зазначають, що соціальна і особистісна ідентичності формуються і розвиваються в плані суб'єктивного часу особистості. Спостерігаючи, за способами рішення основних проблем, які пов'язані з важливими соціальними стратегіями, проявляються ідентичності особистості. Отже, минулі реалізовані самовизначення та майбутні соціальні вибори, що прогнозує людина формують структуру соціальної ідентичності. Авторами підкреслюється ідея часових модусів ідентичності як «можливості», що неповністю здійснені [7, с.145].

Специфічне переживання часу є своєрідним станом, що концентрує в собі певне поєднання ставлень людини до минулого, теперішнього і майбутнього. Якщо ці поєднання різноспрямовані, то ймовірніше за все, й особистість буде не здатною до цілісності та тотожності. Цілісності ж ідентичності сприятиме певне структурування часових модусів та просторів. Белінська О.П. підкреслює, що ідея узгодженості часових аспектів ідентичності присутня, майже в усіх психотерапевтичних практиках і уже традиційно розглядається показником психічного благополуччя людини. Що стосується розбіжності моделей Я

(минулого теперішнього і майбутнього), досягнення якогось критичного ступеня узгодження цих показників, розглядається К. Хорні як основний фактор дезадаптації особистості. А. Маслоу зазначає, що ця критична розбіжність є одним з параметрів низької самоактуалізації особистості. К. Роджерсом розглядається як першопричина особистісних порушень, а Т. Хіггінсом як джерело психічних розладів: тривожності та депресії тощо. Тим самим, акцентується увага саме на усвідомленні можливості взаємозв'язку «Я» в різний часовий період, створюючи модель «себе у часі».

Як точно підкреслює Белінська О.П., проблематика часу «Я» є однією з центральних за останнє десятиліття. [7, с. 40].

Література

1. Андреева Г.М. К вопросу о кризисе идентичности в условиях социальных трансформаций// психологические исследования: электрон. научн. журн.2011. №6(20) [Электронный ресурс]. URL: [http:// psystudy.ru](http://psystudy.ru) (дата обращения: 21.06.2016).
2. Климов И.А. Психосоциальные механизмы возникновения кризиса идентичности. – М., 2001 –с. 54-81
3. Лукьянов О.В. Проблема становления идентичности в эпоху социальных изменений. – Томск: Из-во Том. Ун-та, 2008. – 212 с
4. Ганеева Е. И. Проблемная социальная идентичность: сущность и условия формирования / Е. И. Ганеева // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского. – 2008. – № 1 (9). – С. 39 – 45. – (Серия: Социальные науки. Социология и социальная работа).
5. Дж. Локк Опыт о человеческом разумении //Дж. Локк Соч.: в 3 т. М., 1985. Т. 1. С. 387-388
6. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / Э. Эриксон ; пер. с англ., общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. – М. : Прогресс, 1996. – 342 с. – (Серия: Библиотека зарубежной психологии)
7. Белинская Е. П. Временные аспекты «Я»-концепции и идентичности : [Хрестоматия] / Е. П. Белинская // Идентичность : [хрестоматия] / Сост. Л. Б. Шнейдер. – М. : Московский психол.-соц. ин-т; 2003. – С. 6 – 20
8. Абульханова, К.А. Время личности и время жизни [Текст] / К.А. Абульханова, Т. Н. Березина. - СПб.: Алетейя, 2001. — 304 с.
9. Андреева, Г.М. Психология социального познания [Текст] / Г.М. Андреева. - М.: Аспект Пресс, 2000. – 288 с. С.196

10.Проконіч О.А., Яницький М.С., Браун О.А. Особенности временной перспективы различных культурно-ценностных типов // Вестник Кемеровского государственного университета. 2012.Т.1.№4(52).С. 190-197